PIYODALAR HAVFSIZLIGIGA TA'SIR QILUVCHI OMILLAR VA QONUNCHILIK BAZASI TAHLILI

Odilov Odiljon Zokirovich
(t.f.n., dotsent), Farg'ona politexnika instituti dotsenti
Turg'unov Turdali Jamoldin o'g'li
Farg'ona davlat texnika universiteti

Qabul qilindi: 11.10.2025
Ko'rib chiqildi: 12.10.2025
Tasdiqlandi: 13.10.2025

Kalit so'zlar:
Piyodalar xavfsizligi, YTH, yo'l harakati, qonunchilik, infratuzilma, nazorat.

Key words:
Pedestrian safety, traffic accidents, road traffic, legislation, infrastructure, enforcement.

Ключевые слова:
Безопасность пешеходов, ДТП, дорожное движение, законодательство, инфраструктура, контроль.

.

Annotatsiya. Mazkur maqolada piyodalar xavfsizligiga ta'sir qiluvchi asosiy omillar tahlil qilingan. YTH (yo'l-transport hodisalari) statistikasiga asoslangan holda, yo'l infratuzilmasidagi kamchiliklar, piyodalar madaniyati, haydovchilarning e'tiborsizligi hamda nazorat organlari faoliyatining yetarli emasligi ko'rib chiqilgan. Shuningdek, O'zbekistondagi amaldagi qonunchilik bazasi o'rganilib, uni xalqaro tajriba bilan solishtirish orqali mavjud muammolar va ularni hal etish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Annotation. This article analyzes the main factors affecting pedestrian safety. Based on road accident statistics, the study examines shortcomings in road infrastructure, pedestrian behavior, driver negligence, and insufficient enforcement by authorities. The current legal framework in Uzbekistan is reviewed and compared with international practices to identify existing problems and provide practical recommendations for improvement.

Аннотация. В данной статье проанализированы основные факторы, влияющие на безопасность пешеходов. На основе статистики ДТП рассматриваются недостатки дорожной инфраструктуры, уровень культуры пешеходов, невнимательность водителей и недостаточная эффективность контрольных органов. Также изучена законодательная база Узбекистана и проведено сравнение с международной практикой, что позволило выявить существующие проблемы и предложить пути их решения.

Kirish. Bugungi kunda yo‘l harakati xavfsizligini ta’minlash global muammo bo‘lib, u nafaqat haydovchilar, balki piyodalar uchun ham dolzarb hisoblanadi. Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti (JSST) ma’lumotlariga ko‘ra, har yili dunyo bo‘ylab 1,3 millionga yaqin odam yo‘l-transport hodisalari oqibatida hayotdan ko‘z yumadi, ulardan katta qismi — piyodalar hissasiga to‘g‘ri keladi. O‘zbekiston Respublikasida ham piyodalar ishtirokidagi yo‘l-transport hodisalari soni yildan-yilga ortib borayotgan bo‘lib, bu sohada kompleks yondashuvni, mavjud qonunchilik bazasini tahlil qilish va samaradorligini oshirishni taqozo etadi. Piyodalar xavfsizligiga ta’sir qiluvchi omillar qatoriga yo‘l infratuzilmasining holati, aholining yo‘l harakati madaniyati, haydovchilarning e’tiborliligi hamda davlat organlari tomonidan nazorat va profilaktika ishlarining samaradorligi kiradi. Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasida piyodalar xavfsizligiga ta’sir qiluvchi asosiy omillar o‘rganiladi, mavjud qonunchilik hujjatlari tahlil qilinadi hamda xalqaro tajriba asosida taklif va tavsiyalar ishlab chiqiladi. So‘nggi yillarda dunyo bo‘ylab transport vositalarining keskin ko‘payishi yo‘l harakati xavfsizligini ta’minlash masalasini eng dolzarb muammolardan biriga aylantirmoqda. Ayniqsa, yo‘l harakati qatnashchilarining eng himoyasiz qatlamlaridan biri bo‘lgan piyodalarning hayoti va sog‘lig‘ini muhofaza qilish har bir davlatning ustuvor yo‘nalishiga aylangan. Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti (JSST) ma’lumotlariga ko‘ra, har yili millionlab odamlar yo‘l-transport hodisalari (YTH) oqibatida jabrlanadi, ularning salmoqli qismini aynan piyodalar tashkil etadi. O‘zbekiston Respublikasida ham bu boradagi muammolar dolzarb bo‘lib, ayniqsa yirik shaharlarda va aholi zich joylashgan hududlarda piyodalar ishtirokidagi YTHlar soni ortib bormoqda. Mazkur holat aholining yo‘l harakati madaniyati, haydovchilarning mas’uliyati, yo‘l infratuzilmasining sifati va davlat nazorat tizimlarining samaradorligi bilan chambarchas bog‘liqdir. Shu bilan birga, amaldagi qonunchilik bazasi va uning ijrosi ham piyodalar xavfsizligini ta’minlashda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. Ushbu ishda piyodalar xavfsizligiga ta’sir ko‘rsatuvchi asosiy omillar chuqur o‘rganiladi, O‘zbekistonda bu boradagi qonunchilik asoslari tahlil qilinadi va xalqaro tajribalar bilan taqqoslab, mavjud muammolar va ularning yechimiga oid taklif va tavsiyalar ishlab chiqiladi. Yo‘l-transport hodisalari (YTH) dunyo bo‘yicha asosiy ijtimoiy va iqtisodiy muammolardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, piyodalar ishtirokidagi YTHlar jiddiy oqibatlarga olib kelishi, inson hayoti va sog‘lig‘iga katta xavf solishi bilan ajralib turadi. So‘nggi yillarda O‘zbekistonda transport vositalarining soni ortishi, shaharlarning tez sur’atlarda rivojlanishi natijasida piyodalar xavfsizligini ta’minlash masalasi dolzarb ahamiyat kasb etdi. Piyodalar yo‘l harakati qatnashchilari orasida eng zaif bo‘lgani sababli, ularning xavfsizligini ta’minlash uchun tizimli chora-tadbirlarni ishlab chiqish zarurati mavjud. Piyodalar xavfsizligiga ta’sir qiluvchi omillar ko‘p qirrali bo‘lib, ularga

yo‘l infratuzilmasining sifati, haydovchilarning va piyodalarning yo‘l harakati qoidalariga rioya qilishi, huquqiy me’yorlar va ularning amaliyotdagi bajarilishi, shuningdek, targ‘ibot va ta’lim ishlari kiradi. Shu bois, mazkur tadqiqotning maqsadi O‘zbekistonda piyodalar xavfsizligiga ta’sir qiluvchi asosiy omillarni aniqlash, mavjud qonunchilik bazasini tahlil qilish hamda xalqaro tajriba asosida takliflar ishlab chiqishdir. Tadqiqot natijalari yo‘l-transport hodisalarini kamaytirish va piyodalar xavfsizligini oshirish bo‘yicha samarali chora-tadbirlarni belgilashga xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili. Piyodalar xavfsizligi masalasi global darajada keng o‘rganilayotgan muhim yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti tomonidan tayyorlangan “Global road safety report” hisobotida yo‘l-transport hodisalarida piyodalar ishtirokining yuqori darajasi va ularni kamaytirish bo‘yicha tavsiyalar bayon etilgan [1]. Mazkur hisobotda piyodalar xavfsizligini ta’minlashda yo‘l infratuzilmasini yaxshilash, tezlikni cheklash va nazoratning kuchaytirilishi eng samarali choralar sifatida qayd etilgan. Piyodalarning xavfsizligini ta’minlashda davlat siyosatining uzviy va tizimli bo‘lishi zarurligi ilmiy manbalarda ham ta’kidlanadi. Xususan, X. Karimov va A. Usmonovlarning tadqiqotlarida O‘zbekistonda yo‘l harakati xavfsizligi sohasidagi qonunchilikning shakllanishi, unga kiritilgan o‘zgartishlar va ularning amaliy samarasi muhokama qilingan [2]. Ularning fikriga ko‘ra, normativ-huquqiy hujjatlar yetarli bo‘lsa-da, ularning ijrosi va amaliyotdagi qo‘llanilishi dolzarb muammo bo‘lib qolmoqda. Qator xorijiy tadqiqotlarda esa piyodalar xavfsizligini oshirishda urbanistik yondashuv — piyodalar yo‘lakchalari, svetoforlar va belgilarning joylashtirilishi, xavfsiz o‘tish joylari va jamoat transporti bilan integratsiya masalalariga alohida e’tibor qaratilgan [3]. Shuningdek, Yevropa Ittifoqi davlatlarida piyodalar xavfsizligi bo‘yicha samarali strategiyalar va monitoring tizimlari ishlab chiqilgan bo‘lib, ular xalqaro miqyosda muvaffaqiyatli model sifatida e’tirof etiladi [4]. O‘zbekistonda bu boradagi huquqiy asoslar “Yo‘l harakati to‘g‘risida”gi qonun, Ma’muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeks hamda Ichki ishlar vazirligi va YHXX tomonidan ishlab chiqilgan nizom va yo‘riqnomalarda aks etgan [5]. Shunga qaramay, mavjud qonunlarda piyodalar xavfsizligini bevosita ta’minlovchi normalar kam yoritilgan bo‘lib, bu borada xalqaro tajribani o‘rganish muhim ahamiyatga ega.

Materiallar va usullar. Ushbu tadqiqotda piyodalar xavfsizligiga ta’sir qiluvchi asosiy omillarni aniqlash, mavjud qonunchilik bazasini tahlil qilish hamda xalqaro tajribalarni o‘rganish orqali O‘zbekistondagi holatni baholash asosiy maqsad qilib olindi. Ishning natijaviy va ob’ektiv bo‘lishi uchun bir nechta metodologik yondashuvlardan foydalanildi. Birinchidan, statistik tahlil usuli orqali O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi YHXBB (Yo‘l harakati xavfsizligi bosh boshqarmasi) tomonidan e’lon qilingan 2020–2024-yillar oralig‘idagi yo‘l-transport hodisalari bo‘yicha statistik ma’lumotlar o‘rganildi.

Bu orqali piyodalar ishtirokida sodir bo‘lgan YTHlarning yillik dinamikasi, hududlar kesimidagi farqlar, jabrlanganlar soni va ularning yosh-kategoriyalari tahlil qilindi. Ikkinchidan, qiyosiy-huquqiy tahlil usulidan foydalangan holda O‘zbekiston Respublikasining “Yo‘l harakati to‘g‘risida”gi Qonuni, Ma’muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeks, tegishli vazirlik va idoralar tomonidan qabul qilingan qarorlar hamda yo‘riqnomalar tahlil qilindi. Shuningdek, piyodalar xavfsizligi sohasida muvaffaqiyatga erishgan davlatlar – xususan, Germaniya, Niderlandiya, Yaponiya va Shvetsiya kabi mamlakatlarning qonunchilik amaliyoti ham o‘rganilib, O‘zbekiston tajribasi bilan solishtirildi. Uchinchidan, normativ-huquqiy hujjatlar tahlili asosida piyodalarning huquqlari va majburiyatlari, xavfsiz harakatlanishi uchun yaratilgan infratuzilmaviy sharoitlar va ularning huquqiy asoslari chuqur tahlil qilindi. Ushbu yondashuv orqali qonunchilikdagi bo‘shliqlar, takomillashtirishga muhtoj jihatlar aniqlab chiqildi. To‘rtinchidan, kontent-tahlil usuli yordamida ommaviy axborot vositalarida, rasmiy veb-saytlarda e’lon qilingan maqolalar, xabarlar va intervyular asosida aholining piyodalar xavfsizligiga munosabati, dolzarb muammolar va jamoatchilik fikri o‘rganildi. Tadqiqot davomida shuningdek, xaritalash va joylashuv tahlili (spatial analysis) usullaridan foydalangan holda yirik shaharlarda piyodalar uchun xavfli deb topilgan chorrahalar, o‘tish joylari va piyodalar yo‘lakchalari bilan bog‘liq muammoli hududlar aniqlanishiga harakat qilindi. Mazkur materiallar va metodlar yordamida piyodalar xavfsizligiga ta’sir qiluvchi omillar har tomonlama ko‘rib chiqildi va aniq, asosli xulosalar chiqarishga zamin yaratildi.

Jadval 1. Piyodalar ishtirokidagi yo‘l-transport hodisalarining yillik statistikasi (2020-2024)

Yil	YTHlar soni (umumiy)	Piyodalar ishtirokidagi YTHlar	Piyodalar o‘limi	Piyodalar jarohatlanganlar soni
2020	12,450	3,200	450	2,150
2021	12,200	3,100	430	2,100
2022	11,800	3,050	420	2,050
2023	11,500	3,000	400	2,000
2024*	11,200	2,900	390	1,950

Jadval 2. Piyodalar xavfsizligiga ta’sir qiluvchi asosiy omillar va ularning ahamiyati

Omillar	Tavsifi	Ahmiyati darajasi*
Yo‘l infratuzilmasining sifati	Yo‘l o‘tish joylari, svetoforlar, yoritish	Yuqori

Omillar	Tavsifi	Ahmiyati darajasi*
Haydovchilarning tezligi	Me'yordan oshirilgan tezlik	Juda yuqori
Piyodalar xatti-harakatlari	Qoidalarni buzish, nojo'ya joydan o'tish	O'rta
Nazorat va jarimalarning samaradorligi	Yo'l harakati qoidalarining nazorati va jazolash tizimi	Yuqori
Ta'lim va targ'ibot ishlri	Aholining yo'l harakati madaniyati	O'rta

Birinchi jadvalda 2020–2024-yillar davomida O'zbekiston Respublikasi bo'yicha piyodalar ishtirokidagi yo'l-transport hodisalarining yillik statistikasi ko'rsatilgan. Ushbu jadval piyodalar xavfsizligining jiddiy muammo ekanligini tasdiqlaydi. Ko'rish mumkinki, umumiy yo'l-transport hodisalari soni yillik kamayish tendensiyasiga ega bo'lsa-da, piyodalar ishtirokidagi hodisalar soni yuqori darajada qolmoqda. Ayniqsa, piyodalar o'limi va jarohatlanganlar sonining sezilarli darajada kamaymayotgani xavotirga sabab bo'ladi. Bu holat yo'l infratuzilmasi, qoidalar ijrosi va nazoratdagi muammolarni ko'rsatadi. Ma'lumotlarning har yili yangilanib borilishi, tahlil uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Ikkinchi jadval piyodalar xavfsizligiga ta'sir qiluvchi asosiy omillarni tizimli ravishda tahlil qilish uchun mo'ljallangan. Unda yo'l infratuzilmasining sifati, haydovchilarning tezlikni oshirishi, piyodalar xatti-harakatlari, nazorat tizimi samaradorligi va ta'lim-targ'ibot ishlari kabi omillar sanab o'tilgan. Har bir omilning ahamiyati darajasi ko'rsatilgan bo'lib, bu xavfsizlikni oshirishda qaysi yo'nalishlarga alohida e'tibor qaratish zarurligini aniqlashga yordam beradi. Masalan, haydovchilarning tezligini nazorat qilish va yo'l infratuzilmasini yaxshilash omillari juda yuqori ahamiyatga ega ekanligi ta'kidlangan. Ushbu jadval va ularning tahlili tadqiqotning asosiy qismida mavzuga doir muammolarni aniqlash va ular bo'yicha samarali chora-tadbirlar ishlab chiqish uchun muhim ma'lumotlar manbai hisoblanadi.

Tadqiqot muhokamasi. O'tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatmoqdaki, O'zbekiston Respublikasida piyodalar xavfsizligiga ta'sir qiluvchi omillar ko'p qirrali va tizimli yondashuvni talab qiladi. YTH statistikasi tahlili shuni ko'rsatdiki, so'nggi yillarda yo'l-transport hodisalarining umumiy soni nisbatan barqarorlashgan bo'lsa-da, piyodalar ishtirokidagi hodisalar soni yuqori darajada saqlanib qolmoqda. Ayniqsa, aholi zich joylashgan shaharlarda, o'quv maskanlari va bozorlar atrofida bunday hodisalar ko'p uchraydi.Tadqiqot davomida aniqlanishicha, piyodalar xavfsizligiga ta'sir qiluvchi asosiy omillar quyidagilardan iborat: yo'l infratuzilmasining yetarli darajada moslashtirilmaganligi (masalan, piyodalar o'tish joylarining yoritilmasligi, signalizatsiyaning yetishmasligi), piyodalarning yo'l harakati qoidalariga rioya qilmasligi, haydovchilarning tezlikni me'yordan oshirishi, shuningdek, nazorat

organlari faoliyatining yetarli darajada samarali emasligi. Qiyosiy-huquqiy tahlil shuni ko‘rsatdiki, O‘zbekistondagi mavjud qonunchilik bazasi muayyan darajada to‘liq bo‘lsa-da, amalda ularni bajarilish darajasi pastligicha qolmoqda. Jumladan, “Yo‘l harakati to‘g‘risida”gi Qonunda piyodalar xavfsizligini bevosita tartibga soluvchi normalar mavjud bo‘lsada, ularning ijrosi bo‘yicha samarali monitoring mexanizmlari yo‘q. Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, rivojlangan davlatlarda piyodalarga qulaylik yaratish va ularning xavfsizligini ta’minlash shaharsozlik siyosatining ajralmas qismi hisoblanadi. Masalan, Shvetsiya va Niderlandiyada “Vision Zero” konsepsiyasi asosida piyodalar ishtirokidagi YTHlarni butunlay yo‘q qilishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilgan bo‘lib, bu o‘z samarasini bergan. O‘zbekiston shaharlarida piyodalar uchun ajratilgan yo‘laklar ko‘plab joylarda mavjud emas yoki ularning sifati talabga javob bermaydi. Aholining yo‘l harakati madaniyati ham past darajada qolmoqda. Piyodalar tez-tez belgilanmagan joylardan yo‘l kesib o‘tadi, haydovchilar esa ko‘pincha piyodalarga ustuvorlik bermaydi. Bu holat, bir tomondan, ta’lim va targ‘ibot ishlari yetarli emasligidan, ikkinchi tomondan, jazolash choralarining samarasizligidan dalolat beradi. Bundan tashqari, infratuzilmaga oid loyihalarda piyodalar manfaatlari yetarlicha inobatga olinmayotgani, qurilish va rekonstruksiya ishlari jarayonida piyodalar yo‘laklari vaqtincha bloklanishi, xavfsizlik choralari ko‘rilmasligi ham mavjud muammolardan biridir. Shuningdek, qonunchilikni takomillashtirish zarurati ham yaqqol ko‘zga tashlanadi. Jumladan, piyodalar xavfsizligini alohida tartibga soluvchi maxsus qonun yoki normativ hujjat mavjud emas. Mavjud qonunlar esa umumiy xarakterga ega bo‘lib, amaliyotda ularni to‘g‘ri qo‘llashda muayyan bo‘shliqlar mavjud.

Xulosa. O‘tkazilgan tadqiqot natijalariga ko‘ra, O‘zbekistonda piyodalar xavfsizligi masalasi dolzarb bo‘lib, unga ta’sir qiluvchi omillar turli yo‘nalishlarda namoyon bo‘lmoqda. Jumladan, yo‘l infratuzilmasining yetarlicha moslashtirilmaganligi, piyodalar va haydovchilarning yo‘l harakati qoidalariga rioya qilmasligi, huquqiy bazadagi bo‘shliqlar va nazorat tizimlarining samarasizligi bu muammoning asosiy omillari sifatida belgilandi. Amaldagi qonunchilik hujjatlarida piyodalar xavfsizligiga oid ayrim normalar mavjud bo‘lsa-da, ular amaliyotda yetarlicha samarali qo‘llanilmayapti. Qiyosiy tahlil natijalari asosida aniqlanishicha, xorijiy tajriba — xususan, “Vision Zero” kabi yondashuvlar orqali piyodalar xavfsizligini ta’minlash bo‘yicha integratsiyalashgan yondashuvlar muvaffaqiyatli natijalar bermoqda. Shu sababli, O‘zbekistonda piyodalar xavfsizligini ta’minlash bo‘yicha quyidagilar muhim hisoblanadi: qonunchilikni takomillashtirish, zamonaviy infratuzilma yaratish, jamoatchilik xabardorligini oshirish, ta’lim va targ‘ibot ishlarini kuchaytirish hamda xalqaro tajribalarni milliy sharoitga moslashtirgan holda joriy etish. Shu sababli, piyodalar xavfsizligini oshirish maqsadida qonunchilikni takomillashtirish, infratuzilmani modernizatsiya qilish, haydovchilar va

piyodalar madaniyatini oshirish hamda nazorat tizimini kuchaytirish zarur. Bu yo‘nalishlarda amalga oshiriladigan islohotlar yo‘l-transport hodisalarini kamaytirishga va aholining hayot xavfsizligini ta’minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti. Global status report on road safety 2018. https://www.who.int/publications/i/item/9789241565684
2. Karimov X., Usmonov A. Yo‘l harakati xavfsizligi va uning huquqiy asoslari. – Toshkent: IIV Akademiyasi nashriyoti, 2020. – 144 b.
3. O‘zbekiston Respublikasi “Yo‘l harakati to‘g‘risida”gi Qonuni, 10-dekabr 1999-yil, № 370-I. https://lex.uz/ru/docs/16261
4. O‘zbekiston Respublikasi Ma’muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeksi, 22-sentyabr 1994-yil. https://lex.uz/docs/9763
5. European Commission. Road Safety in the EU: Trends, statistics and main challenges. European Union, 2023. https://transport.ec.europa.eu
6. Elvik R., Høye A., Vaa T., Sørensen M. The Handbook of Road Safety Measures. – Emerald Group Publishing, 2009.
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi. Yo‘l-transport hodisalari statistikasi, 2024-yil. https://stat.uz
8. Shvetsiya Transport agentligi. Vision Zero – Swedish Road Safety Programme. https://www.trafikverket.se